

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

تعلیم و تربیت از نظریه تا عمل

بر اساس آرا و اندیشه‌های فلسفی و تربیتی استاد

دکتر علی شریعتمداری

(چیستی تربیت)

مؤلف:

دکتر علیرضا رحیمی

با همکاری مهندس مرتضی گوهری‌پور

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

وزارت آموزش و پرورش

رحیمی، علیرضا، ۱۳۴۲-
تعلیم و تربیت: از نظریه تا عمل بر اساس آراء و اندیشه های فلسفی و تربیتی استاد دکتر علی
شریعتمداری / علیرضا رحیمی، مرتضی گوهری پور.
تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، ۱۳۸۹.
۲۶۲ص.

ISBN: 978-964-9966-19-9

ج. ۱، چپستی تربیت.
شریعتمداری، علی، ۱۳۰۲- - نظریه درباره آموزش و پرورش
آموزش و پرورش - - فلسفه
گوهری پور، مرتضی، ۱۳۵۳-
پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش
۳۷۰/۱ LB ۱۴/۷/۳۳ ت ۷ ۱۳۸۹

۱۹۳۷۹۱۶

کتابخانه ملی ایران

وزارت آموزش و پرورش
پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

تعلیم و تربیت از نظریه تا عمل بر اساس آراء و اندیشه های فلسفی و تربیتی استاد دکتر علی شریعتمداری

طراح جلد: سیدرسول مدنی
صفحه آرائی: الهه پیراینده
چاپ اول: ۱۳۸۹
شمارگان: ۱۰۰۰
حق چاپ محفوظ

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۷
فصل اول: نقطه آغاز برای دانستن چیستی تربیت.....	۱۷
۱. اهمیت تأمل در مسئله تربیت و تلاش برای تبیین آن در چیست؟.....	۱۷
۱-۱. تربیت، عملی آگاهانه.....	۱۷
۱-۲. حوزه اندیشه، نقطه آغازین تربیت.....	۱۸
۲. نقطه آغاز برای تحقیق درباره ماهیت تربیت چیست؟.....	۱۸
۲-۱. نیاز همگان به دانستن معنای تربیت.....	۱۹
۲-۲. ابهام در معنای تربیت.....	۱۹
۲-۳. جذی گرفتن تربیت.....	۲۰
۲-۴. اظهار نظر درباره تربیت بر اساس پیش فرض‌ها.....	۲۰
۲-۵. علل بی‌توجهی به مسائل اساسی تربیت.....	۲۱
۲-۶. ضرورت توجه دادن به اهمیت تربیت.....	۲۲
۳. حاصل تأمل روی مسئله تربیت و تلاش برای تبیین آن چیست؟.....	۲۳
۳-۱. صورت‌بندی مسائل تربیت براساس توجه به امر تربیت.....	۲۳
۳-۲. کلی‌ترین صورت‌بندی مسئله تربیت مبتنی بر دو سؤال اساسی است.....	۲۴
۳-۳. شناخت مسائل تربیتی برپایه توجه به موقعیت‌های مسئله‌ای.....	۲۶
۴. تأمل روی مسئله تربیت چگونه باید صورت بگیرد؟.....	۲۹
۴-۱. پیچیدگی موضوع تربیت، هم در مفهوم و هم در مصداق.....	۲۹
۴-۲. تبیین این پیچیدگی در گرو درک ارتباط میان نظر و عمل تربیتی است.....	۳۰
۴-۳. ارتباط ضروری میان نظر و عمل تربیتی.....	۳۱
۴-۴. فعالیت فلسفی برای تربیت، امکانی برای رفع ابهام.....	۳۳
۴-۵. فعالیت فلسفی (رفع ابهام از تربیت) مستلزم کسب توانایی‌های خاص است.....	۳۶
۵. برای فهم چیستی تربیت، چه چیزی و چگونه باید مورد مطالعه قرار گیرد؟.....	۴۱
۵-۱. مطالعه مفهوم و مصداق تربیت، آغاز فهم چیستی تربیت.....	۴۱
۵-۲. تربیت از سنخ مفاهیم ثانویه فلسفی است.....	۴۲
۵-۳. پیچیدگی در مصداق تربیت ناشی از پیچیدگی مفهوم آن است.....	۴۷
۵-۴. امکان مفاهمه درباره مفهوم و مصداق تربیت.....	۴۸

فصل دوم: نسبت تربیت با مقوله‌های فعالیت‌های انسانی.....	۵۳
۱. نسبت تربیت با اندیشه و عمل آدمی چیست؟.....	۵۳
۱-۱. معنای عملی بودن تربیت.....	۵۳
۱-۲. فعالیت یا عمل بودن تربیت، نافی اندیشیده بودن آن نیست.....	۵۵
۱-۳. معنای نظری بودن تربیت: فعالیت تربیتی فارغ از جنبه نظری نیست.....	۵۶
۱-۴. معنای نظری بودن تربیت: تربیت معطوف به اندیشه و تفکر است.....	۵۸
۱-۵. حاصل نظری بودن تربیت امکان مفاهمه درباره تعلیم و تربیت است.....	۶۰
۱-۶. حاصل نظری بودن تربیت تحقق فلسفه تعلیم و تربیت است.....	۶۰
۱-۷. حاصل نظری بودن تربیت، نظریه تربیتی و تجلی پیوند نظر با عمل تربیتی است.....	۶۵
۱-۸. حاصل نظری بودن تربیت: علوم تربیتی، دانشی با اصول و قواعد خاص خود است.....	۶۹
۲. رابطه جنبه‌های نظری و عملی تربیت با یکدیگر چیست؟.....	۷۱
۲-۱. تربیت، کوششی سنجیده و مبتنی بر تفکر.....	۷۱
۲-۲. دامنه تربیت از نظر تا عمل گسترده است.....	۷۵
فصل سوم: رابطه تربیت با اخلاق و دین.....	۷۷
۱. میان اخلاق و تربیت چه رابطه‌ای برقرار است؟.....	۷۷
۱-۱. تربیت یعنی ایجاد رشد اخلاقی در افراد.....	۷۷
۱-۲. شأن معرفتی در قضایای ارزشی.....	۸۹
۱-۳. پیوند محکم میان موضوع ماهیت قضایای ارزشی با رابطه اخلاق و تربیت.....	۹۱
۱-۴. ثابت نبودن برخی از جنبه‌های نظام ارزش‌های حاکم بر جامعه.....	۹۳
۱-۵. تعامل نظام ارزش‌های حاکم بر جامعه و دیدگاه‌های تربیتی با یکدیگر.....	۹۴
۱-۶. وجود جنبه‌های ثابت در نظام ارزش‌ها، امکان تحقق تفکر و روش اساسی در تربیت را فراهم می‌آورد.....	۹۵
۲. رابطه دین با تربیت چیست؟.....	۹۷
۲-۱. تفاوت رهیافت استاد در بررسی رابطه تربیت با دین با سایر رهیافت‌ها.....	۹۸
۲-۲. فعالیت فلسفی مربیان مسلمان مولد نظریه تربیت اسلامی است.....	۱۰۹
فصل چهارم: رابطه بین چیستی تربیت و ماهیت و منبع شناخت.....	۱۱۵
۱. از نظر استاد شریعتمداری مسئله شناخت با تربیت چه رابطه‌ای دارد؟.....	۱۱۵
۱-۱. لزوم مطالعه یک مربی یا محقق تربیتی درباره ماهیت شناخت.....	۱۱۶
۱-۲. آیا «شناختن» همواره به یک معناست؟.....	۱۲۲
۲-۱. کاربردهای عامیانه واژه «شناخت».....	۱۲۳
۲-۲. ضرورت توجه به کاربرد فلسفی واژه «شناخت».....	۱۲۴
۳. شناخت چگونه تشکیل می‌شود؟.....	۱۲۵
۳-۱. اهمیت چگونگی تشکیل معرفت به لحاظ تربیتی.....	۱۲۵
۳-۲. تشکیل معرفت از دو راه.....	۱۲۶
۴. اقسام شناخت کدام‌اند؟.....	۱۳۵
۴-۱. شناخت‌های ما یک گونه نیستند.....	۱۳۶

۴-۲. توجه به چندگونگی شناخت، تأثیر بسزایی بر فعالیت‌های تربیتی از طریق انتخاب راهبردهای تدریس دارد.	۱۴۶
۵. منابع شناخت چیست؟	۱۲۸
۵-۱. ضرورت توجه به دیدگاه‌های مربوط به منبع شناخت.	۱۴۸
۵-۲. نظرات استاد شریعتمداری درباره منابع شناخت با هر دو دیدگاه تفاوت‌هایی دارد.	۱۵۳
۵-۳. داشتن اطلاعاتی درباره منابع معرفت برای مریبان ضروری است.	۱۶۷
۶. مؤلفه‌های اساسی شناخت چیست؟	۱۷۰
۶-۱. بررسی مؤلفه‌های اساسی شناخت، از مسائل مهم شناخت‌شناسی است.	۱۷۰
۶-۲. دیدگاه‌های گوناگون درباره چیستی «باور».	۱۷۱
۶-۳. «صدق» از مؤلفه‌های اساسی شناخت است.	۱۷۳
۶-۴. «توجه‌پذیری» از دیگر مؤلفه‌های اساسی شناخت است.	۱۹۹
۶-۵. دیدگاه استاد در باب مؤلفه‌های شناخت مبتنی بر مفهوم تجربه است.	۲۰۱
۶-۶. منشأ باورهای تربیتی باید تجربه باشد.	۲۰۴
فصل پنجم روش شناخت و رابطه آن با مسائل تربیتی	۲۰۹
۱. چه دیدگاه‌هایی درباره روش شناخت وجود دارد؟	۲۰۹
۱-۱. چهار دوره متمایز در تاریخ علم.	۲۰۹
۱-۲. شکل‌گیری دو جریان عمده فلسفی در دوره بحران علمی و فلسفی غرب	۲۱۶
۱-۳. روش شناخت از دیدگاه استاد شریعتمداری	۲۲۰
۲. آیا در شاخه‌های مختلف دانش بشری، در «روش شناخت» تفاوت‌هایی وجود دارد؟	۲۲۳
۲-۱. یکسان بودن ماهیت تحقیق در دانش‌های مختلف	۲۲۳
۲-۲. تفاوت بهره‌گیری از روش علمی در دانش‌های مختلف، مربوط به نحوه بررسی فرضیه‌های آنهاست.	۲۲۹
۲-۳. عمومیت روش علمی.	۲۳۴
۲-۴. انتقاد راسل به روش دیویی و پاسخ استاد	۲۳۵
۲-۵. دیدگاه کلی استاد نسبت به روش شناخت.	۲۳۸
۳. تأثیر دیدگاه‌های مربوط به روش شناخت بر فعالیت‌های تربیتی چیست؟	۲۳۸
۳-۱. تأثیر خاص هر دیدگاهی در باب روش شناخت بر فعالیت‌های تربیتی.	۲۳۸
۳-۲. پیوند محکم میان روش‌های شناخت و روش‌های تربیت	۲۴۰
۴. ویژگی‌های دیدگاه روش‌شناسانه استاد شریعتمداری چیست؟	۲۴۴
فصل ششم تربیت چیست؟	۲۴۷
۱. چگونه می‌توان به سؤال «تربیت چیست؟» پاسخ داد؟	۲۴۷
۱-۱. راه طولانی برای ارائه تعریفی برای تربیت	۲۴۷
۱-۲. تعابیری از تربیت برای پاسخ به سؤالات مربوط به «چیستی تربیت» است.	۲۴۹
۲. پاسخ استاد به سؤال «تربیت چیست؟»	۲۵۲
۲-۱. ویژگی‌ها مفهوم تربیت	۲۵۲
۲-۲. استاد با ارائه تعبیر «تربیت چونان هدایت فرد»، تلقی روشنی از مفهوم تربیت ایجاد می‌کند.	۲۵۳

مقدمه

باید توجه داشت که مرگ صرفاً پایان بخشی از حیات آدمی است؛ آنچه مهم است جاوداندگی حیات انسان است و همین امر اهمیت تربیت را در حیات او و رشد شخصیت معنوی وی مشخص می‌سازد. در این زمینه توجه به جنبه معنوی تربیت مهم است.

در مورد مفهوم تربیت با توجه به این که تربیت به نحوه رفتار فرد اطلاق می‌شود، فرد تربیت شده رفتاری خاص از خود ظاهر می‌سازد و این رفتار قابل مشاهده است. بهترین نتیجه تربیت شدن و علم آموزی، خودآموزی شاگرد تحت راهنمایی معلم است. شاگردان باید شخصاً در ارائه مبحث علمی اقدام نمایند. این، همان رفتار قابل مشاهده مورد نظر ماست.

در زمینه مسئله ارزش‌ها و تفاوت آنها با جنبه‌های علمی باید توجه داشت که اعتبار ارزش‌ها وابسته به جنبه عقلانی و آثار آنهاست.

کتاب حاضر که ثمره تلاش آقای دکتر رحیمی و آقای گوهری‌پور و قابل تقدیر است؛ با نظر به سؤالات اساسی در حوزه تعلیم و تربیت به طرح مباحث مهمی در این زمینه می‌پردازد. توفیق آقای دکتر رحیمی را در ادامه فعالیت‌های علمی و انتشارات کتاب‌های دیگر از خداوند متعال مسئلت دارم.

دکتر علی شریعتمداری

پیشگفتار

تعلیم و تربیت عرصه پرسش‌های فراوان و مسائل بی‌شمار است، اما همه این مسائل را می‌توان در سه پرسش اساسی جای داد؛ پرسش‌هایی که اساسی‌ترین ابعاد تعلیم و تربیت را (که جنبه‌های دیگر صرفاً در پرتو آنها معنا دار خواهند بود) وجهه نظر اندیشمندان و محققان قرار می‌دهد. این سه پرسش عبارت‌اند از:

۱. تربیت... چیست؟

۲. تربیت... چرا؟

۳. تربیت... چگونه؟

کتاب حاضر که اولین جلد از مجموعه سه جلدی *تعلیم و تربیت از نظریه تا عمل* است، عهده‌دار پاسخ به اولین سؤال اساسی است.

چرا این کتاب، چرا این موضوع، چرا این عنوان؟

تبیین انگیزه نگارش یک کتاب، بی‌شک، نشانگر خطوط اصلی و هادی جریان شکل‌گیری مطالب آن است. اینکه چرا چنین کتابی به رشته تحریر درآمده است، می‌تواند ترجمان اندیشه و نحوه نگرش نویسنده کتاب به موضوع مورد نظر باشد.

یکی از دلایل تألیف این کتاب، شاید برخورد نگارنده با واقعیت تلخی است که در طول زندگی حرفه‌ای خود، در میان افراد و در سطح جامعه مشاهده کرده است. این

واقعیت تلخ، همانا تناقضی است که در رفتار مردم دیده می‌شود، زیرا آنان با وجود اهمیتی که در ظاهر برای امر تربیت قائل‌اند و با اینکه نسبت به تأثیر آن در زندگی ظاهراً وقوف دارند، اما آن را جدی تلقی نمی‌کنند.

آیا در حقیقت چنین تناقضی وجود دارد و قابل اثبات است یا صرفاً برداشتی شخصی به شمار می‌آید؟

آیا دیگر صاحب‌نظران تعلیم و تربیت، به‌خصوص اساتید بزرگ این حوزه، وجود چنین تناقضی را تأیید می‌کنند؟

چگونه می‌توان سطوح و گستره آن را تشخیص داد و دانست کدامین گروه از افراد جامعه را بیشتر شامل می‌شود؟

... و از همه مهم‌تر، برای حل این مسئله چه باید کرد؟

خواننده آگاه می‌داند که پرسش‌های فوق درخور توجه‌اند و نمی‌توان آنها را سرسری گرفت و در پاسخ به آنها شتاب کرد. از خود می‌پرسیم به‌راستی چگونه امکان دارد که امری برای بیشتر افراد یک جامعه مهم باشد و در عین حال عملاً مورد بی‌توجهی قرار گیرد؟ این پرسش، بیانگر واقعیاتی تأمل‌برانگیز است و البته صرفاً محدود به امر تعلیم و تربیت نیز نمی‌شود.

به نظر می‌رسد این یکی از ویژگی‌های ذاتی آدمی است که گاه نسبت به مسائل مهم و اساسی حیات خود بی‌توجه است. مرگ، بهترین نمونه برای این گونه امور است. با اینکه هیچ واقعیتی در زندگی آدمی به اندازه مرگ اهمیت ندارد، اما اغلب انسان‌ها آن را جدی تلقی نمی‌کنند.

اینکه افراد بسیاری از مسائل اساسی و مهم انسانی را جدی تلقی نمی‌کنند، نه ادعایی گراف است و نه واقعیتی نیازمند پژوهش. هر چند دلیل این امر (چرا معمولاً چنین است که مردم مسائل مهم و اساسی زندگی را جدی نمی‌گیرند؟) نیازمند پژوهش و تأملات جدی است.

پرسش‌های فوق یکی از انگیزه‌های تألیف این کتاب بوده است. اما هدف، انجام پژوهشی برای تبیین دلایل این بی‌توجهی نبوده، بلکه آشکار ساختن حقیقت

نگران‌کننده‌تری مدّ نظر بوده که نشانگر «نبودن تلقی روشن از اهمیت تعلیم و تربیت» است. همین نکته نیز می‌تواند دلیلی برای بی‌توجهی باشد، زیرا اگر افراد بدانند که چرا تعلیم و تربیت اهمیت دارد، ریشه‌های بسیاری از بی‌توجهی‌ها به امور تربیتی نمایان می‌شود و می‌توان آنها را خشکاند.

چرا استاد شریعتمداری؟

برای حل این مسئله، وظیفه ما چه بود؟ تأمل و غور بیشتر در ژرفای این مسائل، راه‌های ممکن برای دسترسی به پاسخ این سؤال را محدود و محدودتر می‌کرد.

فرصت گرانبهای شاگردی استاد دکتر علی شریعتمداری، مطالعه عمیق آثار وی و تأمل در منش فلسفی ایشان در رویارویی با مسائل غامض تربیتی، نگارنده را بر آن داشت تا با تمرکز روی آثار و اندیشه‌های اولین چهره ماندگار عرصه تعلیم و تربیت ایران، وجوه مختلف مسائل این عرصه را با همان شیوه تفکر فلسفی ایشان، بررسی و صورت‌بندی کند و پاسخ‌هایی را بر اساس آرای ایشان بیابد.

دکتر شریعتمداری، عالم، محقق و فیلسوفی بزرگ است. تسلط ایشان بر مباحث تربیتی، آگاهی ایشان نسبت به فلسفه‌های رایج به‌خصوص پراگماتیسم و اندیشه‌های جان دیویی و از همه مهم‌تر، ریزینی‌های فیلسوفانه ایشان، موجب شد تا نگارنده، ایشان را مرجع علمی شایسته‌ای بیابد و تحقیقات خود را روی اندیشه‌های فلسفی و تربیتی این استاد گرانمایه متمرکز کند؛ غافل از اینکه: عشق آسان نمود اول، ولی افتاد مشکل‌ها!

بضاعت علمی اندک نگارنده برای درک پیچیدگی‌های اندیشه‌های استاد، مانعی اساسی در برابر راه بود. همکاری با آقای گوهری‌پور که ذهنی پویا، درکی عمیق و دقتی قابل ستایش در تجزیه و تحلیل مسائل فلسفی و منطقی دارند، امکان درک و سپس تحلیل نظام منسجم فکری استاد را بیش از پیش فراهم آورد. تیمی دو نفره تشکیل شد، اقداماتی جدی برای برنامه‌ریزی دقیق محتوای کتاب صورت گرفت و تمامی آنچه مورد نظر بود، در قالب سؤالاتی اساسی و (تا حد ممکن) به حصر عقلی صورت‌بندی شد.

آنگاه خط به خط آثار استاد در قالب یک مجموعه منظم بررسی شد. دیری نپایید که بار دیگر (و اکنون در قالب یک تیم دو نفره) خود را در برابر یک نظام منسجم فکری در عرصه تعلیم و تربیت یافتیم؛ نظامی که پیش از این نه آن را چنان شاگرد آموخته بودیم و نه محققان به بوته نقد و تحلیل علمی گذاشته بودیم.

تصور ما نیز همانند بسیاری از افراد دیگر در ابتدا این بود که نهایت عمق و گستره افکار ایشان در حد استادشان، پرفسور اسمیت یا فیلسوف بزرگ جان دبویی است. اما دو سال مطالعه دقیق آثار ایشان، به ما فرصت مناسبی داد تا از یک سو به رشد فکری خودمان بیفزاییم و از سوی دیگر، وجوه افتراق اساسی ایشان با آن اساتید بزرگ را دریابیم؛ فرصتی ارزنده که همواره شاگرد آن هستیم و خواهیم بود. به راستی... از دست و زبان که برآید/ کز عهده شکرش به درآید.

درباره استاد

هدف ما در این جا ارائه زندگی نامه استاد نیست، زیرا در این باره می توان به منابع دیگری مراجعه کرد، بلکه می خواهیم بگوییم چه ویژگی هایی در استاد وجود دارد که ما را بر آن داشت تا به جای تکیه بر آرای خود، برای پاسخ به پرسش های فوق به آثار و اندیشه های ایشان رجوع کنیم.

برای نمونه، اگر به مطالعه تکنیک آثار قلمی ایشان، به ویژه آن هنگام که به تبیین چستی فلسفه و ویژگی های فعالیت های فیلسوفانه و ذکر صفات فیلسوف می پردازند، نظری بیندازیم به وضوح تجلی چنین ویژگی هایی را در شخصیتشان ملاحظه خواهیم کرد.^۱ همچنین اگر تحلیل ها و ارزیابی های ایشان از اندیشه های دیگران را وجهه نظر خود قرار دهیم، وجود این خصوصیات را در منش علمی و فلسفی ایشان خواهیم یافت.

۱. ایشان در پیشگفتار چاپ چهارم کتاب فلسفه می نویسند: «خصوصیات فیلسوف مثل تردید منطقی، کنجکاری شدید، ژرف اندیشی، دید گسترده، سعه صدر، ترقی طلبی، فروتنی، وحدت شخصیت، استقلال فکری و طرفداری فیلسوف از ارزش های معنوی و انسانی، هم آموزنده است و هم در ایجاد روح فلسفی در فرد مؤثر».

تصور غالب بر این است که ایشان اندیشه‌های خود را وامدار دیویی و اسمیت است، اما مطالعه دقیق آثار، استقلال فکری ایشان را به خوبی برای ما نمایان کرد. به‌خصوص در بحث از ماهیت تعلیم و تربیت، با آنکه تعریف دیویی را بهتر از تعاریف دیگر می‌دانند، اما شخصاً تعریفی را ارائه می‌دهند که اساساً با آنچه اسمیت و همچنین دیویی می‌گویند، متفاوت است؛ تعریفی که راه وی را آنان جدا می‌کند. این جدایی هر چند در عرصه آرای تربیتی استاد خیلی بارز است، ولی در ساحت منش فلسفی ایشان نیز وجوه افتراقی بسیاری وجود دارد که تحلیل آنها خارج از حوصله این مقال است، اما در متن کتاب به صورت عملی و به تفصیل می‌توان آن را ملاحظه کرد.

فقط نگاهی به یکی از آثار ایشان مثل کتاب فلسفه به ما کمک می‌کند تا به توانایی فکر فلسفی ایشان پی ببریم. در پیشگفتار چاپ چهارم این کتاب به خلاهایی اشاره می‌کنند که ایشان را در زمان نوشتن کتاب در دهه پنجاه بر آن داشت تا به تألیف چنین اثر ارزنده‌ای همت گمارند. اگر به آثار فارسی موجود در آن زمان رجوع کنیم، ممیزات این اثر ارزنده به راحتی خودنمایی می‌کنند. مقدمه استاد دکتر محسن هشرودی بر این اثر، خود، دلیل قابل تأمل دیگری است:

کتاب بر اساس تقریرات استاد در دانشکده تنظیم شده است، آنچنان که نه تنها خواننده طالب و متجسس را سیراب می‌کند، بلکه دانشجویان رشته‌های علوم و فلسفه را کتابی دستی است که به عنوان مرجعی کامل از بسیاری از کتاب‌ها مستغنی می‌سازد.

این تجلیل به آن دلیل است که صاحب اثر در مواردی که احاطه لازم بر مسائل نداشته، به واسطه منش فیلسوفانه خود، اساساً وارد بحث نشده و تنها در مواردی که بر موضوع اشراف داشته، به بیان مطالب پرداخته است.^۱

اما اینها تنها دلایل ما برای بررسی و تحلیل اندیشه‌های فلسفی و تربیتی ایشان در قالب یک مجموعه چند جلدی نبوده است. شاید مهم‌ترین دلیل، گستره آثار قلمی و

۱. برای نمونه در همان پیشگفتار چاپ چهارم کتاب فلسفه می‌نویسند: مطالعه درباره اصالت وجود یا اصالت واقعیت از نظر علامه طباطبائی مستلزم احاطه و اشراف بر فلسفه اسلامی است که نگارنده با اینکه کوشش داشته و دارد که از محضر استادان در این زمینه استفاده کند مع ذلک محدوده مطالعات او در این زمینه، وی را از بررسی نظریه اصالت وجود باز می‌دارد.

توجه ایشان به مسائل مبتلابه جامعه علمی و همچنین نهادهای رسمی تعلیم و تربیت و راه حل‌هایی اساسی بوده است که ایشان برای حل مسائل تربیتی در قالب نظریات قابل دفاع ارائه کرده‌اند.

ایشان زمینه گسترده‌ای از مسائل (از فلسفه تعلیم و تربیت تا برنامه‌ریزی درسی و تدریس در کلاس درس) را در عرصه تعلیم و تربیت مطمح نظر خود قرار داده و جامعه علمی را از حاصل تأملات و ژرف‌اندیشی‌های خود با عرضه آنها در قالب کتاب‌ها و مقالات متعدد بهره‌مند کرده‌اند.

و به راستی اگر کسی به واقعیات و مسائل اساسی تربیت در جامعه ما توجه داشته باشد، به هیچ روی از بررسی و استفاده از اندیشه‌های ایشان، هم در عرصه تأمل و فعالیت‌های نظری و هم در عرصه عمل، بی‌نیاز نیست.

تشکر و قدردانی

ایده اصلی تهیه این کتاب از زمانی در ذهن بنده شکل گرفت که به هنگام تحقیق و نگارش رساله دکتری خود زیر نظر استاد شریعتمداری، ضمن مراجعه و مطالعه دقیق آثار ایشان، گاه و بی‌گاه گفت‌وگوهای مفصلی میان بنده و همکار دانشمندم، آقای گوهری‌پور، درمی‌گرفت. آن گفت‌وگوها علاوه بر تأثیرات فراوان در روند تحقیق و محتوای آن، آتش شوق بررسی انتقادی آثار استاد را در هر دو ما برافروخت. آن زمان به این نتیجه رسیدیم که شریعتمداری دارای یک نظام منسجم فکری در عرصه تربیت است و بر تربیت‌پژوهان لازم است که آن را به صورت عمیق بشناسند. ما این ضرورت را ابتدا در خود یافتیم و پس از چندی دست به کار شدیم. آنچه در این کتاب و دو جلد بعدی درج شده، حاصل فرونشاندن این عطش است و اکنون باید بیش و پیش از هر کس از مرتضی گوهری‌پور که نقشی اساسی در شکل‌گیری انگیزه تألیف این مجموعه، مطالعه آثار استاد، تقریر و تحلیل مطالب، سازماندهی ساختار محتوایی کتاب و درنهایت تکوین و تدوین آن به عهده داشته است صمیمانه تشکر کنم. در واقع این کتاب، حاصل مساعی فکری و تلاش بی‌وقفه ایشان است.

از استاد فرهیخته، آقای دکتر ناصر باهنر، ناظر محترم این پروژه که از ابتدا تا انتهای این طرح با دقت و جدیت تمام مراحل انجام کار را زیر نظر داشتند، از آقای دکتر اسلامیه، ریاست محترم وقت پژوهشگاه آموزش و پرورش، که با تلاش فراوان، زمینه انجام این طرح را فراهم آوردند و در نهایت از معاونت محترم پژوهشی پژوهشگاه، آقای دکتر رضوی و همکارانشان و نیز ریاست محترم پژوهشگاه سرکار خانم دکتر نیک صفت به دلیل تلاش برای به ثمر رساندن این پروژه، باید صمیمانه تشکر کنم.

در پایان، بیش از هر کس خود را مدیون اندیشه‌های دانشمند محترم استاد دکتر علی شریعتمداری می‌دانم که بی‌شک بخش اعظم از دانش اندک خود را از محضر ایشان کسب کرده‌ام و وامدار اندیشه‌های مترقیانه ایشان هستم. امید است این نوشتار قدرشناسی کوچکی در برابر بهره‌های فراوانی باشد که از محضر ایشان برده‌ام.

علیرضا رحیمی